
Observații asupra ceștii dacice din perioada romană și post-romană

Felix MARCU, Ovidiu ȚENTEA

Studiile anumitor categorii de materiale arheologice au menirea de a crea o imagine de ansamblu a problematicii legate de atestarea, răspândirea și semnificația respectivului artefact. În acest mod, însă, putem formula unele concluzii false, dacă omitem sau tratăm cu superficialitate anumite aspecte particulare, care țin de cazurile individuale, anume, complexe arheologice din care provin acestea. În acest sens, asocierea cu diferite artefacte, cu putere de datare sau care constituie un reper pentru atribuire din punct de vedere etnic, îl pot asigura pe cel care întreprinde cercetarea respectivă de corectitudinea concluziilor cu caracter general. Trebuie să precizăm de la început că, în studiul nostru, nu puține au fost situațiile în care informațiile cronologice au fost insuficiente, astfel încât, unele concluzii, formulate pe parcursul acestui studiu, au doar statutul unor ipoteze.

Nu ne-am propus, ca prin acest demers, să demitizăm sau să argumentăm teorii ale continuității dacilor în provincia romană Dacia, invocând atestarea sau lipsa, din anumite zone, a ceștii dacice, cum nu am considerat potrivită o reluare a stadiului cercetărilor în acest domeniu.

Tipul de vas de care ne vom ocupa este cunoscut în literatura de specialitate sub numele de “ceașcă”, “afumătoare”, “ceașcă afumătoare”, “cătuie”, “opaiț” sau “ceașcă-opaiț”. Termenul de “ceașcă” a fost preferat datorită aspectului acestui recipient, deși funcționalitatea nu acoperă întru totul sensul de bază atribuit. I.H. Crișan susține că la început avea probabil o întrebuințare funerară, considerându-se că aceasta apare în morminte, asociată cu urna bitronconică. În faza clasică de evoluție a ceramicii dacice, există indicii care demonstrează că “ceașca” avea în primul rând o utilitate practică¹. D. Berciu considera că este impropriu denumită astfel, deoarece nu îndeplinea funcția de ceașcă². Indiferent de modul în care este denumită, majoritatea cercetărilor susțin utilitatea practică a acestui recipient, care se referă la folosirea ceștii dacice ca obiect pentru iluminat.

De altfel, funcționalitatea ceștii este logică, având în vedere modul în care apar urmele de arsură pe acest tip ceramic și, de asemenea, datorită faptului că la Grădiștea Muncelului, spre exemplu, în fiecare locuință apare cel puțin un exemplar³, iar în așezarea de la Brad nu s-a găsit nici un alt recipient cu destinație specială pentru iluminat⁴. Cu toate acestea, faptul că în unele așezări vor apărea și alte obiecte destinate iluminatului, opaițul roman în speță, nu va duce la dispariția, nici măcar la diminuarea numărului ceștilor. Opaițe romane au apărut într-o serie de așezări și cetăți dacice: București, Celei (jud. Olt), Crășani (jud. Ialomița), Grădiștea Muncelului, Poiana, Popești, Răcățoiu, Satulung (jud. Brașov)⁵, Tilișca⁶, Grădiștea (jud. Brăila)⁷, Ocnița⁸. Aceste opaițe sunt importuri din lumea elenistică și romană, fiind uneori imitate de către daci⁹.

¹ I.H. Crișan, în *SCȘ Cluj*, 6, 3-4, 1955, p. 134.

² D. Berciu, *Buridava dacică*, București, 1981, p. 24.

³ I.H. Crișan 1955, p. 134.

⁴ V. Ursachi, *Zargidava. Cetatea dacică de la Brad*, București, 1995, p. 162.

⁵ I. Glodariu, *Relațiile comerciale ale Daciei cu lumea elenistică și romană*, Cluj-Napoca, 1974, p. 210-219.

⁶ I. Glodariu, 1974, p. 220; N. Lupu, *Tilișca. Așezări arheologice pe Cățanaș*, București, 1989, pl. 26/2.

⁷ V. Sârbu, *Dava getică de la Grădiște (jud. Brăila) I*, Brăila, 1996, p. 32.

⁸ D. Berciu, 1981, pl. 51/1.

⁹ I. Glodariu, 1974, p. 222, nr. 6/2, p. 229, nr. 41/5.

S-a susținut ideea întrebuintării ceștii dacice ca opaiț, deoarece majoritatea exemplarelor prezintă urme de arsură în partea superioară a interiorului vasului, fundul fiind neafumat. Astfel, s-a dedus că în vas erau grăsimi pe care plutea o scândurică cu unul sau mai multe fitile, ele având urme de ardere secundară și în exterior. Pentru perioada La Tène arderea secundară, atât în interiorul cât și în exteriorul ceștii, se poate explica și pe baza contextului arheologic în care au fost descoperite, anume în nivele de incendiere corespunzătoare războaielor dacice.

În ceea ce privește vasele miniaturale, unii cercetători consideră că sunt trei posibilități funcționale: acestea ar putea avea o semnificație culturală, una utilitară sau ar putea să fie vorba de jucării¹⁰

I. Aspecte generale privind ceașca dacică. Perioada La Tène. Practic, o enumerare a localităților în care este atestată ceașca dacică ar duce la alcătuirea unui repertoriu foarte extins, deoarece aceste artefacte nu lipsesc din așezările dacice datate în ultima fază a epocii La Tène. De aceea vom enumera câteva din caracteristicile esențiale ale ceștilor, pentru ca ulterior să prezentăm pe scurt câteva concluzii referitoare la aria lor de răspândire.

Caracteristica principală a ceștii dacice este forma sa tronconică, cu gura largă, buza dreaptă sau foarte ușor rotunjită, fundul îngust și pereții oblici; prezentând, în general, una, două sau trei torți circulare sau ovale în secțiune. Toarta este masivă, de obicei pornind de sub buza ceștii și închizându-se în zona fundului acesteia. La unele exemplare toarta se prezintă ca o continuare a fundului pentru a avea o stabilitate mai mare¹¹. Ceștile cu două torți apar la Poiana, Grădiștea Muncelului, Calu, Pecica¹² și Tilișca¹³. Din categoria ceștilor cu trei torți cunoaștem exemplarul de la Poiana¹⁴ și Răcătău¹⁵. În multe așezări mai apar așa-numitele cești cu "torți oarbe" și la exemplarele mai mici "apucători" (ca o prelungire a bazei). În general dimensiunile ceștii sunt incluse în următorii parametri: d.g.=12-14 cm, d.f.=4-6 cm, î.=6-7 cm, existând și exemplare mai mari și cești miniaturale despre care am discutat mai sus¹⁶.

Față de tipul comun I.H. Crișan mai stabilește patru variante¹⁷: ceașca de dimensiuni mari cu două sau mai multe torți, ceașca cu corp înalt de forma unei pâlnii (toarta nu cuprinde toată suprafața peretelui), ceașca cu fund perforat și cea lucrată la roată. Ultima variantă nu credem că reprezintă cești, ci mai probabil, având în vedere forma (mult aplatizată), acestea ar putea fi capace. La acestea se mai adaugă așa-zisele cești cu fundul ascuțit atestate la Brad¹⁸, caracterizate printr-o buză mult evazată, cu fundul îndoit, conic, ciupit sau crestă. Acestea sunt, în general, de dimensiuni mici (max. 5,4 cm). Au fost descoperite pe acropolă și în așezarea deschisă, aparținând

¹⁰ Locul de descoperire al majorității "ceșcușelor" duce la explicația utilizării lor în scopuri rituale, în acest sens fiind explicate descoperirile lor în complexe cu caracter ritual sau de cult, ca cele de la Dumbrava (jud. Iași), Hanska-Toloacă (Rep. Moldova), Lechința de Mureș (jud. Mureș), Ocnița (jud. Vâlcea), Răcătău (jud. Bacău) (pentru acestea vezi V. Sârbu, în *Banatica*, 12/1, 1993, p. 139-142). Ciolănești din Deal (S. Sanie, în *AIIA Iași*, 29, 2, 1987, p. 127-128) sau Poiana (C. Mărgărit-Tătulea, D. Vicoveanu, în *Cercetări Istorice*, 4, 1973, p. 143-144). Descoperirea acestor miniaturi în complexe sau depozite cu caracter cultic face ca semnificația lor să devină elocventă. S-a susținut că acestea au fost utilizate pentru preparate cu "proprietăți miraculoase" (Mărgărit-Tătulea, Vicoveanu, 1973, p. 149), respectiv pentru prepararea unor alifii sau medicamente (Sârbu, 1993, p. 136), precizând că, în cazul în care ar fi fost jucării, nu s-ar fi imitat numai forme autohtone. Majoritatea ar fi trebuit să fie sparte, având în vedere materiile perisabile din care sunt făcute (Sârbu 1993, p. 24).

Descoperirea lor, în mai multe locuri pe suprafața întregii așezări, pledează însă și pentru confecționarea acestor vase miniaturale în scopuri practice, mai puțin probabil ca păhărele, având în vedere forma evazată, improprie băutului și capacitatea redusă, posibil ca jucării. Poate fi vorba de o trăsătură a psihologiei infantile concretizată în imitarea realității din "lumea celor mari" (I. Andrișoiu, A. Rustoiu, *Sighișoara-Witenberg. Descoperiri preistorice și așezarea dacică - sec. II a. Chr.-III p. Chr.*, București, 1997, p. 100). Dacă am considera acest fenomen, de producere a vaselor miniaturale, ca o caracteristică a dacilor, ar putea să ni se pară ciudată dispariția acestor tipuri de vase în perioada romană, având în vedere că nicăieri nu se face o referire precisă la ele și în puține locuri există redarea dimensiunii vaselor, în general făcând imposibilă depistarea acestor vase între materialele ilustrate în diverse publicații.

¹¹ I.H. Crișan, *Ceramica daco-getică Cu specială privire la Transilvania*, București, 1969 p. 156.

¹² *Ibidem*, pl. I, 1, 3.

¹³ Lupu, 1989, p. 66.

¹⁴ I.H. Crișan, 1955, pl. I, 2.

¹⁵ V. Căpitanu, în *Carpica*, 18-19, 1986-1987, fig. X/11.

¹⁶ Vezi nota 10.

¹⁷ I.H. Crișan, 1969, p. 155.

¹⁸ V. Ursachi, 1995, pl. 72/16-29, pl. 266/7-10.

ultimelor trei niveluri dacice (secolele III a.Ch. - II p.Ch.)¹⁹. Având în vedere locul de descoperire, este posibil ca și acestea să fi îndeplinit tot funcția de opaiț, fiind probabil atârdate.

O schimbare importantă în evoluția ceștii o constituie apariția variantei fără toartă, identică ca formă cu cea mai sus amintită. Unii cercetători au susținut că acest tip de ceașcă are legătură cu "cățuia sarmatică fără toartă"²⁰, afirmând, în concluzie, că acest vas nu este cu siguranță dacic. Inițial s-a considerat că ceașca în cauză a apărut abia în prima jumătate a secolului III p.Ch. (pe baza unei descoperiri de la Soporul de Câmpie)²¹. La Arpașu de Sus și Slimnic însă, acest tip de vas a fost datat în a doua jumătate a secolului I p.Ch.²². La aceste descoperiri se mai adaugă și cele de la Căpâlna, cu aceeași încadrare cronologică²³, și cele din dava de la Sprâncenata, încadrată cronologic din a doua jumătate a secolului II a.Ch. până prin deceniile trei sau patru ale secolului I p.Ch.²⁴. Mai recent, V. Ursachi susține că ceștile fără toartă descoperite la Brad, pe acropolă și în așezarea deschisă, apar încă din nivelul trei dacic, datat pe parcursul secolului I a.Ch., continuând apoi să fie prezente și în ultimul nivel, datat pe durata secolelor I p.Ch.-II p.Ch.²⁵. Se pare că și unele cești fără toartă din așezarea de la Gomolava apar, ca și cele de la Brad, cândva în secolului I a.Ch., în nivelul VI.b (datat între mijlocul secolului I a.Ch. și sfârșitul aceluiași secol)²⁶. O ceașcă fără toartă apare și în așezarea de secol II-I a.Ch. de la Grădiștea²⁷. Prin urmare, rezultă, din cele prezentate mai sus, că ceașca dacică fără toartă apare cândva în secolul I a.Ch., probabil în a doua jumătate a acestuia.

Ornamentele ceștilor dacice sunt, în general, cele specifice ceramicii dacice uzuale: brâu simplu sau alveolat, buza ornamentată cu creștături sau cu alveole; la fel marginea fundului și toarta. Uneori mai apar diferite incizii: linii în val, brăduți sau șiruri de creștături. Deseori aceste ornamente sunt combinate. Interesante, după cum vom vedea în epoca romană, ni se par unele cești de la Bâta Doamnei, ornamentate cu un șir de alveole de jur-împrejurul bazei, alături de incizarea unor brăduți pe corpul vasului²⁸. S-ar părea că acestea nu au toartă, așa cum vor fi și cele care apar în epoca romană, diferența constituind-o lipsa brăduțului la cele din urmă. După cum am amintit, ornamente sub formă de alveole sunt și pe ceștile din La Tène-ul dacic. Pe ceștile cu toartă, de această dată, alveolele sunt amplasate pe tot corpul vasului: în benzi de linii verticale, orizontale, sau de jur-împrejurul buzei și fundului²⁹. Amintim aici și ceașca cu toartă prezentată de V. Kotigorsko de pe Tisa superioară, ornamentată cu proeminente (?), iar de jur-împrejurul bazei cu alveole; de asemenea încadrată în La Tène-ul dacic³⁰. Se susține că, în general, sunt ornamentate ceștile care depășesc 5 cm în înălțime³¹.

Stranie poate părea lipsa ceștilor ornamentate din așezarea de la Tilișca³² sau cea de la Grădiștea (jud. Brăila)³³, în condițiile în care, în majoritatea așezărilor dacice, ceștile, chiar reduse numeric fiind, sunt ornamentate. Cele publicate de V. Sârbu, ca fiind ornamentate cu butoni și pastile³⁴, nu credem că sunt cești, ci căni. Lipsa decorului este probabil o problemă de opțiune a dacilor din zonele amintite.

Având în vedere locul de descoperire a ceștilor ornamentate, nu putem ști dacă acestea aveau o funcție rituală sau una legată de cult, cu excepția ceștii cu trei torți decorată cu brâu alveolar cu capetele îndoite în formă

¹⁹ *Ibidem*, p. 163.

²⁰ D. Protase, în *Probleme de Muzeografie*, 1960, p. 193, nota 1; M. Babeș, în *SCIV*, 22, 1971, p. 38, nota 86.

²¹ D. Protase, în *Probleme de Muzeografie*, 1960, p. 193.

²² I. Glodariu, în *Studii Dacice*, Cluj-Napoca, 1981, p. 156, fig. 3/53.

²³ I. Glodariu, V. Moga, *Cetatea dacică de la Căpâlna*, 1989, p. 67, fig. 28/5, 6, 16, 18, fig. 29/45, 15.

²⁴ C. Preda, *Geto-dacii din bazinul Oltului Inferior. Dava de la Sprâncenata*, București, 1986, p. 55, pl. XVI, 2, 7, 8.

²⁵ Ursachi 1995, p. 162, fig. 68/1-33, fig. 263/1-10.

²⁶ B. Jovanovic, Marija Jovanovic, *Gomolava. The late La Tène settlement*, Beograd, 1988, pl. XVIII/8, 10; XXIX/17; XXVIII/6.

²⁷ Sârbu, 1996, fig. 59/5.

²⁸ A. Buzilă, în *Memoria Antiquitatis*, 2, 1970, fig. 21/3, 23/5.

²⁹ Crișan, 1969, p. 156, fig. 66.

³⁰ V. Kotigorsko, *Ținuturile Tisei superioare în veacurile III î.e.n. - IV e.n. (perioada La Tène și romană)*, București, 1995, fig. 44/8.

³¹ S. Sanie, Ș. Sanie, în *Cercetări Istorice*, 4, 1973, p. 70.

³² Lupu 1989, p. 66.

³³ Sârbu 1996, p. 20.

³⁴ *Ibidem*, fig. 73/1.

de protomă de șarpe și cu alveole la bază din stațiunea de la Răcătău, descoperită într-o groapă împreună cu șase figurine antropomorfe și cu un suport de vatră³⁵. Utilizate în scopuri rituale ar fi fost probabil și vasele miniaturale, printre care și “ceșcuțele”, cel puțin unele dintre ele, în funcție de locul de descoperire în cazul celor descoperite la Babadag, Dumbrava, Hanska-Toloacă, Lechința de Mureș, Ocnița, Răcătău³⁶.

Răspândirea geografică a ceștilor. I.H. Crișan a întocmit o hartă a răspândirii ceștilor dacice în paralel cu prezența podoabelor de argint dacice. Se constată, așadar, că acestea apar pe malul drept al Bugului (Kozârka sec. I-II p. Chr.) și mai spre est, în regiunea Niprului (însă aici nu este vorba de o așezare a dacilor). Limita estică a prezenței acestui artefact dacic este undeva între Prut și Nistru³⁷, rezultând că enclavele dacice de la nordul Mării Negre au păstrat legătura cu mediul lor cultural, de vreme ce ceașca dacică și decorațiile în toreutică (tezaurul de la Mastiughino fiind legat de cel de la Peretu și Băiceni) fac corp comun cu ceea ce cunoaștem în spațiul balcano-carpatic³⁸.

Ceramica de acest tip din așezările fortificate de pe Tisa superioară face parte din în faza clasică a ceramicii geto-dacice³⁹. Interesant este faptul că autorul citat nu menționează cești dacice până în a doua jumătate a secolului I a. Ch., deși până atunci a fost semnalată ceramică dacică, inclusiv vasul-borcan. S-a afirmat că aceste vase ceramice sunt antichități ale culturii dacice, cu un “voal celtic”, iar termenul folosit înainte de “orizont celto-dacic” este necorespunzător⁴⁰.

Spre vest ceașca este răspândită până între Dunăre și Tisa deși apare un exemplar în Silezia și unul într-o necropolă romană în apropiere de Eisenstadt și la Mullendorf (Austria)⁴¹. O analiză mai amănunțită a ceștii de la Mullendorf a fost făcută de K. Horedt încercând să o încadreze cronologic și să facă o atribuire etnică mai clară. Concluzia finală a studiului este că dacii din această zonă se leagă, mai probabil, de ramura mai apropiată a dacilor din Slovacia, decât de cei din Câmpia Tisei⁴². Pe teritoriul Slovaciei cești cu o toartă sunt atestate în cadrul culturii Púchov (datată între secolele I a. Ch. - II p. Chr.)⁴³.

În partea de sud-vest a spațiului dacic ceramica dacică și ceștile sunt prezente în câteva așezări ca cele de la Gomolava, Zidovar, Zemun, Polje și așezarea romană timpurie de la Progar⁴⁴. În această zonă, dominată de scordisci, cultura materială ne vorbește despre o populație dacică, nu foarte numeroasă. Astfel răspândirea ceștii dacice și a podoabelor dacice de argint îl confirmă și completează pe Ptolemeu (care reflectă situația din sec. I a. Ch.), cu excepția graniței de est. Cești dacice nu sunt identificate încă în Banat și Maramureș, deși aici există tezaure de podoabe dacice⁴⁵. B. Jovanovic și Marija Jovanovic susțin că ceramica dacică de pe teritoriul fostei Iugoslavii își are originea în zona din sudul Banatului⁴⁶, de aceea ar fi normal ca și în această zonă să apară cești.

II. Epoca romană și post-romană

Pe parcursul secolelor II p. Chr.-IV p. Chr. ceașca dacică se perpetuează în cadrul aceluiași forme care apar în ultima fază a epocii La Tène. Noutățile constau în apariția ceștii fără toartă ornamentată cu alveole de jur împrejurul bazei și, așa cum se poate deduce în câteva cazuri, scăderea în înălțime, reducerea oblicității pereților, o mai mare deschidere a gurii și mărirea diametrului fundului. De asemenea se diminuează înclinația pereților,

³⁵ Căpitanu, 1986-1987 fig.3/11.

³⁶ Sârbu, 1993, p. 138-142.

³⁷ Crișan, 1955, fig. 71.

³⁸ M. Gramatopol, *Artă și arheologie dacică și romană*, București, 1982, p. 43.

³⁹ Kotigorsko 1995, p. 85.

⁴⁰ V. Kotigorsko, în *Thraco-Dacica*, 12, 2, 1991, p. 114-132.

⁴¹ Crișan, 1969, p. 40.

⁴² K. Horedt, în *Acta MN*, 5, 1968, p. 419-420. În această zonă (de la vest de lacul Neusiedel pînă la Leitha) apar și alte descoperiri de origine barbară atribuite quazilor și vandalilor. Bazându-se pe informații din Tacitus, susține că o enclavă barbară a fost așezată în zona Mullendorf după 50 p. Chr., când statul clientelar (creat în 21 p. Chr. în zona de la est de Morava), condus de quardul Vannius, a fost desființat.

⁴³ S. Dumitrașcu, *Dacia Apuseană*, Oradea, 1993, p. 37-40.

⁴⁴ Jovanovic, 1988, p. 195-196.

⁴⁵ Crișan, 1955, p. 136.

⁴⁶ Jovanovic, 1988, p. 195.

micșorându-se diferența dintre diametrul gurii și al fundului ceștii. Aceste modificări se produc o dată cu începutul secolului III p. Chr. și pe durata secolului IV p. Chr. Astfel, ceștile cu toartă mai scunde și cu o diferență mai mică între diametrul gurii și cel al fundului sunt incluse în tipul 4, stabilit de Z. Szekely pentru exemplarele din cultura Sântana de Mureș, fiind amintite în așezările de secol IV p. Chr. de la Reci-Telek⁴⁷ și Brașov-Măgurele⁴⁸, precum și în nordul Transilvaniei în așezările de la Bistrița și Stupini⁴⁹. Cești cu caracteristici asemănătoare apar și în bazinul Tisei superioare la Beregsurány⁵⁰, la Satu Mare; cești identice, dar cu înclinația pereților spre interiorul vasului apar la Kostány (zona Kosice), iar cești fără toartă sunt semnalate la Lazuri⁵¹. Tot în cadrul ceștilor sunt incluse și vasele (asemănătoare cu străchinile având în vedere și faptul că sunt confecționate la roată) de la Lazuri⁵² și Brașov-Măgurele⁵³. Amintim aici că și între secolele II-IV p. Chr. toate ceștile cunoscute sunt confecționate, ca și în La Tène-ul dacic, cu mâna, cu excepția celor de la Lazuri (amintite de N. Lazin).

O altă noutate ar putea să o constituie apariția unor cești fără toartă, care prezintă un început de picior. Reprezentative în acest sens sunt cele de la Nușfalău (aparținând unui nivel datat în secolele II p. Chr. – III p. Chr.)⁵⁴, Timișoara-Freidorf⁵⁵ și Lazuri⁵⁶.

Ceștile ornamentate cu alveole de jur împrejurul bazei și cele care au cunoscut evoluții ale formei lor, prezentate mai sus, vor cunoaște o largă răspândire pe durata secolului III p. Chr., în special în IV p. Chr.

1. Ceștile cu o toartă. Ca formă nu există deosebiri față de prototipul ceștii dacice din faza clasică a civilizației dacice. Descoperirile se concentrează atât în zona Transilvaniei, cât și în restul provinciei, precum și pe teritoriul culturii carpice sau al tumulilor carpatici. Cronologic, acestea apar încă de la începutul provinciei Dacia, spre exemplu Draja de Sus⁵⁷. După cum se poate observa din tabele (fig. 1), marea lor majoritate, în toate zonele cercetare, atât în provincie, cât și în afara ei, se datează în limitele cronologice de existență a Daciei romane. Fără excepție, aceasta este asociată cu ceramică lucrată cu mâna de tradiție La Tène⁵⁸. Având în vedere răspândirea ei în perioada anterioară cuceririi romane⁵⁹, cât și pe durata provinciei Dacia (fig. 2a.), ceașca cu toartă poate fi considerată ca un indiciu în sprijinul atestării autohtonilor atât în interiorul cât și în exteriorul Daciei romane. Răspândirea acestor cești este uniformă în spațiul amintit, atestările, în această perioadă, fiind foarte numeroase. Ceașca cu toartă a fost semnalată și în descoperiri, datate pe durata secolelor II-III p. Chr., din Pannonia⁶⁰.

În perioada post-romană acestea vor fi din ce în ce mai rare, dar continuă să apară pe teritoriul fostei provincii: în sud-estul Transilvaniei la Reci-Telek⁶¹ și Brașov-Măgurele⁶², în preajma fostului limes nordic, la Bistrița și Stupini⁶³ și în Banat, la Biled și Timișoara-Ciorenii⁶⁴. În spațiul extracarpatic, acest tip de ceașcă este semnalat la fel de sporadic (fig. 1, fig. 2b).

⁴⁷ Z. Szekely, în *Ahuta*, 1, 1969, p. 51, fig. 7/7.

⁴⁸ M. Marcu, în *Th.D.*, 6, 1-2, 1985, fig. 5/12.

⁴⁹ Informație amabilă Corneliu Gaiu.

⁵⁰ Kotigorosko, 1995, p. 137, fig. 115, 14.

⁵¹ I. Stanciu, în *Ephem. Nap.*, 5, 1995, p. 154.

⁵² N. Lazin, în *Revista Bistriței (=RB)*, 9, 1995, p. 145, pl. 1/6-8.

⁵³ Marcu, 1985, fig. 5/8-11.

⁵⁴ Al. V. Matei, în *Acta MP*, 4, 1980, p. 238, Pl. XXIX, 9.

⁵⁵ Doina Benea, *Dacia sud-vestică în secolele III-IV*, Timișoara, 1997, fig. 52/2.

⁵⁶ Lazin 1995, pl. 1/2, 3.

⁵⁷ Gh. Ștefan, în *Dacia*, 11-12, 1945-1947, p. 133, fig. 15/1, 2; M. Macrea, în *Dacia N.S.*, 2, 1957, p. 206.

⁵⁸ În legătură cu prezentarea unor posibile semnificații ale atestării ceramicii de tradiție La Tène în provincia Dacia, vezi O. Țentea, în vol. *Familie și societate. Studii de istoria Transilvaniei* (ed. I. Costea, V. Orga), Cluj-Napoca, 1999, p. 123-132.

⁵⁹ Crișan, 1955, fig. 71.

⁶⁰ Maria Lamiova-Schmiedlova, în *Slovenská Archeologia*, XVII-2 1969, p. 459 fig. 37/2, în așezarea de la Sebastovce (Slovacia); Zsuzsanna Bánki, în *Communicationes Archaeologicae Hungariae*, 1998, fig. 12 27/ 6, fig. 13 1/2, necropola de la Sárbogárd (Ungaria) - datare sfârșitul sec. I - începutul II p. Ch.

⁶¹ Szekely, 1969, pl. IV, II.

⁶² Marcu, 1985, fig. 5/12.

⁶³ Informație amabilă C. Gaiu.

⁶⁴ Benea, 1997, p. 233.

În majoritatea cazurilor, ceștile cu o toartă sunt asociate cu ceștile cu alveole de jur împrejurul bazei. În unele așezări ale culturii Sântana de Mureș-Cerneahov, sunt asociate atât cu ceștilor cu alveole, cât și cu cele fără toartă. Singura noutate, amintită deja, constă în pierderea în înălțime a ceștii, o mai mică diferență între diametrul fundului și cel al gurii, cum este cazul ceștilor întâlnite în așezările de secol IV p. Chr. de la Reci-Telek⁶⁵ și Brașov-Măgurele⁶⁶, în așezările de secol III-IV p. Chr. de la Bistrița și Stupini sau cele din zona Tisei superioare.

2. Ceștile cu două torți sunt semnalate pe teritoriul provinciei doar la Sopor de Câmpie, Obreja și Locusteni. În necropola de la Sopor de Câmpie, două cești, din care una cu două torți, au fost utilizate drept capace de urnă⁶⁷. La Obreja, pe lângă cești miniaturale cu două torți, în așezare apare și o ceașcă cu două torți⁶⁸. Iar în așezarea de la Locusteni ceașca cu două torți era decorată cu un șir de alveole pe buză⁶⁹. Aceasta, din urmă, face parte din inventarul mormântului 162⁷⁰, fiind asociată cu artefacte specifice (potrivit lui C. Opreanu) mediului carpic.

Ceașca cu două torți este semnalat sporadic în așezările ce aparțin culturii tumulilor carpatici⁷¹, la fel se întâmplă și în cultura carpică, fiind descoperite doar două asemenea cești în așezarea de la Poiana-Dulcești, în nivelul timpuriu de secol II p. Chr.⁷² În cursul unor cercetări recente de la Orlovka (Ucraina), este semnalată o ceașcă cu două torți într-un complex închis datat în secolul II p. Ch.⁷³. Apariția ceștilor cu două torți, numai în cele trei situri amintite din provincie, nu poate fi întâmplătoare. Ele sunt rezultatul prezenței, aici, a unei populații admigrate din zona estică a provinciei. Probabil că este vorba de o populație dacică⁷⁴, mai tradiționalistă în privința păstrării unor anume forme ceramice, situată într-o zonă de influențe culturale multiple. Prezența acestei populații în cele trei situri a fost susținută de K. Horedt și C. Opreanu, fără a folosi în argumentațiile lor și acest artefact. Autorii amintiți ajung la această concluzie pe baza analizei comparative a situației arheologice din Soporul de Câmpie, Obreja, Locusteni, pe de-o parte, și așezările carpice din Moldova, pe de-altă parte⁷⁵. Credem că atestarea ceștii cu două torți în cadrul culturii tumulilor carpatici și în sudul Basarabiei, la Orlovka, indică faptul că zona de proveniență a acestei populații este mai largă decât aria de răspândire a culturii carpice. C. Opreanu face și o diferențiere între cimitirele de la Soporul de Câmpie, Obreja, datate începând cu sfârșitul războaielor marcomanice, și Locusteni al cărui început îl plasează în prima jumătate a secolului II p. Chr.; element care s-ar suprapune datării ceștilor de la Poiana-Dulcești și Orlovka.

3. Ceștile simple fără toartă. Acest tip de ceașcă, identic ca formă cu ceașca clasică, apare încă din secolul I a. Ch. În așezările dacice este, de obicei, asociată cu ceașca clasică (cu toartă), pe când în timpul provinciei și după părăsirea acesteia situația este oarecum diferită. Încă din secolul I p. Chr. este puțin numeroasă în așezări, ca și în timpul provinciei; abia în perioada post-romană depășind ca număr ceștile cu toartă (fig. 3).

Limitele geografice de răspândire ale acestui vas, în perioada romană, sunt diferite de cele ale ceștilor cu toartă, fapt care, la o primă vedere, ar putea să pară surprinzător. Apariția acesteia numai în zonele limitrofe ale provinciei, spre deosebire de tipul ceștii dacice clasice cu o toartă, ar putea sugera anumite contacte sau preluări ale acestui tip de artefact de la populații aflate în zonele amintite sau din imediata vecinătate a acestora.

Și ceștile fără toartă apar în siturile din provincie încă din primele nivele, și ne referim aici la *vicus*-ul de la Napoca unde apare o ceașcă de acest tip⁷⁶. Ceașca fără toartă din *castellum*-ul de la Rucăr se datează între 102

⁶⁵ Szekely, 1969, p. 51, fig. 7/7.

⁶⁶ Marcu, 1985, fig. 5/12.

⁶⁷ D. Protase, *Autohtonii în Dacia*, București, 1980, p. 55; K. Horedt, *Siebenbürgen in spätromischer Zeit*, Bukarest, 1982, fig. I/2.

⁶⁸ D. Protase, în *Acta MP*, 8, 1971, pl. 6/3, 5-6.

⁶⁹ Gh. Popilian, *Ceramica romană din Oltenia*, Craiova, 1976, fig. 2/4..

⁷⁰ *Idem*, *Necropola daco-romană de la Locusteni*, Craiova, 1980, p. 146.

⁷¹ V. Mihăilescu-Bârliba, în *Acta MP*, 21, 1997, p. 844.

⁷² Gh. Bichir, *Cultura carpică*, București, 1973, p. 64, pl. XXXIX/3, XL/1.

⁷³ V. Sârbu, I. Niculiță, V. Vanțugov, V. Bârcă, în vol. *Cercetări arheologice în aria nord-tracică*, vol. III, București, 1999 (sub tipar).

⁷⁴ Ceștile cu două torți au fost semnalate sporadic și în perioada anterioară cuceririi Daciei: vezi notele 12 și 13.

⁷⁵ K. Horedt, în *SCIV*, 24, 2, 1973, p. 306; C. Opreanu, *Dacia romană și Barbaricum*, Timișoara, 1998, p. 103.

⁷⁶ Informație amabilă Valentin Voișian.

p.Chr.-118 p.Chr.⁷⁷ Având în vedere dimensiunile acesteia, vasul se aseamănă mai degrabă cu o strachină, deși acesta prezintă urme de arsură în interior. Cești asemănătoare, mai puțin înalte, cu o deschidere mai mare a gurii și cu o diferență mai redusă între diametrul fundului și cel al părții superioare, apar doar începând cu secolul III p.Chr. la Brașov-Măgurele⁷⁸ și Lazuri⁷⁹.

Interesantă este răspândirea acestui tip de ceașcă, în perioada romană, în zona Transilvaniei, unde apare doar în castele de pe *limes*: Bologa, Buciumi⁸⁰, Gilău, Ilișua, Orheiul Bistriței⁸¹, Rucăr și în două mari orașe: Napoca și Ulpia Traiana Sarmizegetusa⁸². Demn de amintit este faptul că în unele caste există doar cești cu toartă: Porolissum⁸³, Brețcu⁸⁴, Draja de Sus⁸⁵, Râșnov⁸⁶, Micia⁸⁷; iar în altele doar cești simple fără toartă: Buciumi, Bologa și Gilău⁸⁸.

Cinci din cele treisprezece exemplare de cești fără toartă de la Gilău sunt încadrate cronologic în a doua fază de lemn a castrului, databilă între 117/118 și sfârșitul secolului II p.Chr., continuând să fie semnalate până la abandonarea castrului. O situație întrucâtva asemănătoare este și în castrul de la Bologa, unde cele trei cești, toate de acest tip, au fost descoperite în zona barăcilor, la o adâncime cuprinsă între 45 și 85 centimetri⁸⁹, corespunzătoare nivelului al doilea de locuire în barăci, databil între 125-200⁹⁰. În castrul de la Ilișua sunt semnalate patru cești de acest tip, a căror datare pare să fie pe durata secolului al II-lea, corespunzătoare fazelor de pământ ale fortificației⁹¹.

În partea nordică a provinciei, ceștile fără toartă par să fie mai timpurii; avem în vedere situațiile de la Bologa, Gilău, Ilișua și Napoca, încadrate cronologic începând cu sfârșitul deceniului al doilea al secolului II. O încadrare cronologică asemănătoare poate fi folosită pentru exemplarul din necropola de la Locusteni⁹², ceștile de la Stolniceni sunt, însă, mai târzii⁹³.

Extra-provinciam, în așezările din nordul Transilvaniei de la Nușfalău (jud. Sălaj)⁹⁴, Lazuri⁹⁵ și Culciu Mare⁹⁶, aceste cești sunt databile începând cu sfârșitul secolului II și pe durata celui următor, cele din zona Munteniei, de la Scornicești și Mătăsaru⁹⁷ având aceeași datare.

După cum am amintit mai sus, când vorbeam de evoluția ceștii fără toartă în perioada La Tène, unii cercetători consideră că avem de-a face cu o "căuie sarmatică fără toartă"⁹⁸ Interesant pentru studiul nostru este faptul că, în necropolele sarmatice din zona extracarpatică, se întâlnesc cești fără toartă, acestea, fără excepție, nefiind asociate

⁷⁷ Ioan Bogdan-Cătăniciu, în *Acta MN*, 22-23, 1985-1986, Pl. I/1.

⁷⁸ Marcu, 1985, fig. 5/8-11.

⁷⁹ N. Lăzin, în *RB*, 9, 1995, p. 145, pl. 1/1-3, 6-8.

⁸⁰ Gudea, Moțu, 1988, în *Acta MP*, 12, p. 233.

⁸¹ Protase, 1960, fig. 2/12.

⁸² A. Ardeț, în *Th.D.*, 12, 1-2, 1991, Fig. 1/A.

⁸³ Gudea, Moțu, 1988, p. 233.

⁸⁴ N. Gudea, în *Acta MP*, 4, 1980, p. 314, fig. 41/3,4,7.

⁸⁵ Macrea, 1957, p. 206.

⁸⁶ Gudea, Moțu, 1988, p. 233.

⁸⁷ O. Floca, în *Sargeția*, 5, 1968, p. 52; Macrea, 1957, p. 206.

⁸⁸ Marcu, Țentea, în *Acta MP*, 21, 1997, p. 238-240, semnalate și în ultima fază de locuire în castru. În 1956 a fost descoperită o ceașcă care, după o reconstituire grafică, ar putea avea toartă și o ceașcă întreagă fără toartă (M. Macrea, M. Rusu, I. Winkler, în *Materiale*, 5, 1959, p. 454, fig. 1/11, respectiv fig. 1/15).

⁸⁹ N. Gudea, în *Apulum*, 15, 1977, p. 184, fig. 16/ 10-12.

⁹⁰ N. Gudea, *Das Römer grenzkastell von Bologa-Resculum. (Castrul roman de la Bologa-Resculum)*, Zalău, 1997, p. 28-29.

⁹¹ D. Protase, C. Gaiu, Gh. Marinescu, în *RB*, X-XI, 1997, p. 77, fig. LVIII/7,8, LX/5. Informații suplimentare privind cronologia acestor cești ne-au fost oferite de către C. Gaiu, căruia îi mulțumim și pe această cale.

⁹² Gh. Popilian, 1980, p. 131.

⁹³ Gh.I. Petre, în *SCIV*, 19, 1, 1968, p. 154, fig. 2/4, Gh. Bichir, în *Th.D.*, 9, 1988, p. 108 fig. 8/2,3,5,7.

⁹⁴ Matei, 1980, pl. XXIX, 9.

⁹⁵ Stanciu, 1995, pl. XX/4.

⁹⁶ Stanciu, 1995, pl. VI/4.

⁹⁷ Gh. Bichir, în *Dacia N. S.*, 24, 1980, fig. 9/5; 7/6.

⁹⁸ Vezi nota 20.

cu ceștile cu toartă (Oltenița-Ulmeni, Focșani⁹⁹). Nu ne putem pronunța, dacă atestarea acestui tip de ceașcă, la est de Carpați, în perioada romană, poate fi corelată cu o anumită influență sarmatică, deoarece lipsesc, cel puțin deocamdată, elemente de sprijin în acest sens. Trebuie amintit, că ceașca fără toartă a apărut în mediu dacic în perioada anterioară cuceririi romane, astfel încât putem vorbi, cel mult, de o preluare a acesteia în mediul sarmatic, cum sunt și cazurile altor forme ceramice dacice, fără a se putea preciza dacă aceasta a devenit un element definitoriu al culturii sarmatice. Cel puțin în actualul stadiu al cercetărilor, nu sunt semnalate astfel de cești în mediul carpic (sec. II-III), de unde sarmații au preluat numeroase elemente culturale. Este foarte posibil, așadar, ca acest fapt să se fi petrecut chiar pe durata sec. I p.Ch., când se pare că primele grupuri sarmatice au intrat în contact cu populația daco-getă din zona respectivă¹⁰⁰.

În așezările datând pe durata sec. II-III p.Ch. de la Bădragii Vechi¹⁰¹ și Bădragii Noi¹⁰², de pe cursul mijlociu al Prutului (Republica Moldova), au fost descoperite, în ultimii ani, trei asemenea exemplare. În complexe închise, datele începând cu sfârșitul sec. I p.Ch. și continuând pe durata sec. II p.Ch., de la Orlovka (în S Basarabiei), au fost identificate cești cu o toartă, asociate cu cele fără toartă și cu un exemplar cu două torți. La vest de provincie, pe teritoriul ocupat de sarmații iazigi, aceste cești nu sunt semnalate.

Aria de difuzare a ceștii în cauză este diferită în perioada post-romană. Concentrări relative se pot observa în sud-estul Transilvaniei și Podișul Moldovei, de unde au lipsit în perioada anterioară, în nord-vestul Transilvaniei și, sporadic, în Muntenia și Banat (fig.3b). Ceașca fără toartă a fost atestată până în secolul IV p.Ch., excepție fiind un singur exemplar de la Sacidava, datat într-un nivel aparținând secolelor V p.Ch.-VI p.Ch.¹⁰³

Modificările în privința formei acestor cești au fost amintite în cazul celor cu toartă: pierderea în înălțime, o mai redusă oblicitate a pereților (spre exterior sau spre interior) și o diferență mai mică între diametrul bazei și cel al gurii, fapt care ar putea să constituie un element de datare, sesizabil începând cu a doua jumătate a secolului III p.Ch. Forma clasică a acestui tip de ceașcă continuă să fie, însă, atestată în așezări, deși într-un număr redus de exemplare. Un alt element nou ar putea să-l constituie apariția, la ceștile în cauză, dar și la cele cu alveole, a unui soclu sau început de picior cum este cazul ceștilor de la Nușfalău (jud. Sălaj)¹⁰⁴, Lazuri¹⁰⁵, din unele așezări din Banat¹⁰⁶ și din sud-estul Transilvaniei, la Căpeni și Sf. Gheorghe "Eprestetă"¹⁰⁷. Cu excepția celei de la Nușfalău, datată în epoca romană¹⁰⁸, celelalte fac parte din așezări încadrate cronologic după părăsirea Daciei. Cele din așezarea de la Mătăsaru, incluse de Gh. Bichir în varianta A/2b, se datează, de asemenea, în secolele III p.Ch.-IV p.Ch.¹⁰⁹.

4. Ceștile ornamentate cu alveole au fost considerate de către K.Horedt ca fiind specifice "culturii Sf.-Gheorghe"¹¹⁰. Teoria acestuia din urmă, în ceea ce privește împărțirea teritoriului Transilvaniei intracarpatică în

⁹⁹ Gh. Bichir, în *Dacia N.S.*, 21, 1977, p. 175 pl. 7/1, respectiv pl. 8/3. Din cauza lipsei explicațiilor și a indicării dimensiunilor, nu putem fi siguri dacă vasele asemănătoare ca formă ceștilor în discuție, de la Vaslui, Valea Lupului, Șimand, pot fi încadrate în această categorie, fapt care ne-a determinat doar să le semnalăm, fără a le include în discuția noastră (Gh. Bichir, în *Pontica*, 5, 1972, pl. VIII/1, IX/8 și XXI/1).

¹⁰⁰ Gh. Bichir, în *SCIIVA* 44 2 1993 p. 135-169. Pentru atestarea sarmaților în sec. I a. Ch.-I p. între Prut și Nistru a se vedea harta lui V. Grosu, în *Arheologia Moldovei*, XVIII, 1995, p. 135, fig. 1.

¹⁰¹ A. Ju. Ćirkov, *Otčet o polevyh issledovanijah Edinețkogo otreada Prutskaj arheologičeskaj novostrae naj expedicii v 1989 godu*, pl. 6/6 (ceașcă simplă, diam. fund 4,5, diam. buză 9 cm); L. V. Jarovoi, A. Ju. Ćirkov, V.G. Butuli, *Otčet o polevyh issledovanijah Prutskoj novoi traenaj arheologičeskaj expedicii v 1990 godu*, pl. XVIII-2. (ceașcă simplă df 5,5, db 9,5)

¹⁰² L. V. Jarovoi, A. Ju. Ćirkov, *Otčet o polevyh issledovanijah Prutskoj novoi traenaj arheologičeskaj expedicii v 1987 godu*, pl. 9/3, (ceașcă miniaturală simplă: df 3cm, db. 5 cm).

¹⁰³ C. Scorpan, în *Pontica*, 3, 1970, p. 160, fig. 10/7.

¹⁰⁴ Matei, 1980, Pl. XXIX, 9.

¹⁰⁵ Lazin, 1995, pl. I/3.

¹⁰⁶ Benea, 1997, fig. 52/2,3.

¹⁰⁷ Szekely, 1969, pl. II/10; IV/14.

¹⁰⁸ Matei, 1980, p. 238.

¹⁰⁹ Gh. Bichir, *Geto-dacii din Muntenia în epoca romană*, București, 1984, p. 31, pl. X/5-6, 9.

¹¹⁰ Horedt, 1982, p. 76 sqq.

două zone distincte, a fost infirmată de noile descoperiri arheologice¹¹¹. Ceștile cu alveole de jur-împrejurul bazei au fost studiate într-un cadru mai larg de C. Opreanu, care se baza, în primul rând, pe descoperirea acestora în unele castre (în special pe cele din castrul de la Gilău), în așezarea de la Suceag, în așezări din sud-estul Transilvaniei, în termele așezării civile de la Stolniceni (Buridava) de pe *Limes Alutanus* și în câteva așezări din Muntenia.

Gh. Bichir încadrează această ceașcă în varianta A/2c. Printre așezările unde este atestată această variantă este amintit și Gilăul, unde autorul studiului datează aceste cești în secolul IV p.Chr.¹¹².

Concluzia principală a studiului lui C. Opreanu este că aceste cești apar cândva în secolul III p.Chr. în Muntenia (aspectul cultural Militari-Chilia), prin evoluția ceramicii daco-getice lucrate cu mâna. În spațiul intracarpatic acestea datându-se în secolul IV p.Chr.¹¹³. Din acest moment toți cercetătorii care vor semnală descoperiri ale acestui tip de artefact, în diferite situri, îl vor data în mod automat în secolul IV p.Chr., chiar dacă nu vor exista alte artefacte specifice acestei perioade, care să confirme această datare. În acest mod ceașca fără toartă, decorată cu alveole la bază, va deveni un element cu putere de datare.

Ornamentarea ceștilor cu alveole nu este o inovație a perioadei romane sau post-romane, fiind atestată și în La Tène-ul geto-dacic. În epoca anterioară cuceririi romane întâlnim un ornament asemănător, dar nu identic, pe ceștile cu toartă¹¹⁴, unde apare ornamentarea ceștilor cu alveole pe tot corpul vasului, în benzi de linii verticale, orizontale sau numai de jur-împrejurul buzei și fundului. Ornamentarea cu alveole de jur-împrejurul bazei mai apare și pe unele cești de la Cuciulat (jud. Brașov)¹¹⁵.

La lista lui C. Opreanu mai trebuie adăugate câteva descoperiri, *extra-provinciam*, în vestul și nordul Transilvaniei, datate după părăsirea Daciei. Astfel, pe lângă ceașca de la Zalău-Valea Mății¹¹⁶ (amintită și de C. Opreanu), s-au mai descoperit cești decorate cu alveole în așezarea de la Lazuri¹¹⁷, în cadrul culturii tumulilor carpatici la Gliboka, Kut etc.¹¹⁸, în vestul României la Suplacu de Barcău și Oradea-Salca¹¹⁹, în nordul Transilvaniei la Archiud-“Hânsuri”¹²⁰, Ocnița “La Ștefăluț”¹²¹, Archiud-Fundătura, Stupini, Bistrița-Han¹²² și în Moldova la Rădăcini (jud. Bacău)¹²³.

Coborârea datării ceștii ornamentate cu alveole la sfârșitul secolului II p.Ch. a fost făcută în urma studiului ceramicii din castrul roman de la Gilău¹²⁴. Pe baza analizei stratigrafice rezultă că ceștile, discutate aici, apar încă de la sfârșitul fazei Gilău II și începutul fazei Gilău III, cândva la sfârșitul secolului II p.Chr. și începutul secolului III p.Chr. Ceștile cu alveole de la Gilău au fost împărțite în două subtipuri: cu alveole mai puțin pronunțate și cu alveole pronunțate. Dintr-un total de doisprezece exemplare, cinci fac parte din primul tip menționat, dintre care patru se datează cu certitudine la sfârșitul fazei Gilău II (sfârșitul secolului II p.Chr.) și începutul fazei Gilău III (secolul III p.Chr.), iar celui de-al cincilea vas nu i s-a putut preciza contextul (vezi catalog)¹²⁵. Ceștile ornamentate cu alveole pronunțate, în număr de șapte, au fost descoperite la adâncimi variind între 0,80-1 m¹²⁶ și, respectiv, 0,45-0,55 m¹²⁷,

¹¹¹ C. Opreanu, în *Eph.Nap.*, 3, 1993, p. 236.

¹¹² Bichir, 1984, p. 32. Sugestia datării, pentru șapte exemplare descoperite până în acel moment, a fost făcută de către autorul săpăturilor (Dan Isac, în *Materiale și cercetări arheologice*, Tulcea, 1980, p. 297), fapt care constituie, de altfel, punctul central al studiului lui C. Opreanu (Opreanu, 1993).

¹¹³ Opreanu, 1993, p. 254.

¹¹⁴ Crișan, 1969, p. 156, fig. 66.

¹¹⁵ Gh. Bichir, în *Materiale*, 7, 1961, p. 352, fig. 2/4.

¹¹⁶ Matei, 1980, pl. XV/2.

¹¹⁷ Lazin, 1995, p. 145, pl. I/1,2,5.

¹¹⁸ Gh. Bichir, *Th.D.*, 9, 1988, p. 110.

¹¹⁹ Doina Ignat, S. Bulzan, în *Acta MP*, 21, 1997, p. 507 Pl. IX, 12.

¹²⁰ C. Gaiu, în *RB*, 12-13, 1999, fig. IV/3,9.

¹²¹ *Idem*, în *RB*, 8, 1994, p. 50, pl. IV/4.

¹²² Informație C. Gaiu.

¹²³ Lăcrămioara Marin, în *Cronica Cercetărilor arheologice. Campania 1995*, Brăila, 1996, p. 117, fig. 7.

¹²⁴ Marcu, Țentea 1997, p. 238-240.

¹²⁵ Marcu, Țentea, 1997, p. 239, pl. XIV/2,3-5. Pe lângă ceștile cu alveole “timpurii” de la Gilău, mai amintim un exemplar de același fel descoperit la Cluj-Napoca, împreună cu numeroase fragmente de vase romane provinciale, încadrat cronologic în secolele II p.Chr.-III p.Chr. (Protase, 1980, p. 48).

¹²⁶ Marcu, Țentea, 1997, pl. XIV/7, pl. XV/1,2,4,6).

acestea din urmă în stratul de dărâmătură. Pe baza analogiilor cu alte materiale și a apariției într-un nivel sau altul¹²⁸, ceștile amintite au fost datate în sec. III p.Chr., iar unele dintre ele chiar la începutul fazei Gilău III¹²⁹.

C. Opreau interpretează unele elemente de construcție sau reamenajări din castrul de la Gilău ca aparținând unei faze post-romane, în aceste zone ale fortificației fiind identificate ceștile în cauză¹³⁰. Chiar dacă acceptăm în plan teoretic argumentele autorului, ce dovedesc o locuire post-romană (?) în castrul de la Gilău, este foarte dificil de susținut că aceasta s-ar fi petrecut în secolul IV p.Chr. Amintim aici că, dacă o astfel de locuire ar exista în castrul de la Gilău, ar fi fost normal, dacă nu obligatoriu, ca pe lângă aceste cești să apară în săpături artefacte tipice secolului IV p.Chr. Din studiile dedicate anumitor tipuri de artefacte din castrul de la Gilău se poate constata că nu avem nici un motiv să susținem existența unei locuiri în secolele imediat următoare părăsirii Daciei¹³¹. O "nouă" descoperire din nordul Transilvaniei dovedește existența acestei cești încă din secolul I p.Chr. Astfel, într-o locuință incendiată din așezarea de la Ciceu-Corabia (com. Petru Rareș, jud. Bistrița-Năsăud), datată în secolul I p.Chr., a fost descoperită o ceașcă ornamentată cu alveole numai de jur-împrejurul bazei, identică cu cele date de C. Opreanu în secolele III p.Chr.-IV p.Chr.¹³². Pornind de la ceștile cu alveole de la Archiud "Hânsuri"¹³³, C. Gaiu reevaluează situația acestui tip de artefact prin punerea în discuție a piesei de la Ciceu-Corabia. Același autor, în cazul ceștii descoperite la Ocnița, data fără ezitare această ceașcă în secolul IV, folosind pentru analogii tocmai argumentațiile lui K. Horedt și C. Opreanu¹³⁴. Așadar, rezultă că este probabil ca ceașca despre care discutăm să apară încă din La Tene, nefiind vorba de o invenție a locuitorilor din Muntenia secolului III p.Chr. Ceașca este un produs al "industrii" casnice, fiind greu de crezut că ar putea fi vehiculat prin comerț¹³⁵. Nu era nevoie de o zonă anume de origine, având în vedere geneza sa în La Tene-ul dacic, fiind foarte posibil să apară mai târziu, simultan sau independent în mai multe regiuni. În mod firesc trebuie să reconsiderăm și ipoteza migrării în Transilvania, în secolul IV p.Chr., a unei populații romanizate, din Muntenia, aflată sub presiunea goților (formulată, în finalul studiului amintit, de către C. Opreau).

Ornamentele. În afara ceștilor ornamentate cu alveole, se poate spune că în secolele II-IV p.Chr. ceștile sunt rareori ornamentate. Mai frecvent ornamentate sunt ceștile atestate în așezările carpice din Moldova: cu brâu alveolar sau crestă, dispus în ghirlandă, în unghi sau vertical pe vas, mai rar cu incizii oblice, benzi de linii în val sau cu butoni aplicați pe corp¹³⁶. Pe teritoriul provinciei romane cunoaștem o ceașcă ornamentată cu brâu alveolar în relief, descoperită la Gilău¹³⁷, și una ornamentată tot cu brâu alveolar sub buză și la bază, descoperită în Muntenia la Scornicești¹³⁸. Mai există și alte exemple, puține la număr, dar ceea ce este important este faptul că motivele decorative, de pe oale sau cești, se regăsesc în repertoriul motivistic al ceramicii dacice de tradiție La Tene.

Concluzii

În secolele II-IV p.Chr. destinația ceștilor rămâne cea pe care o aveau și în perioada anterioară cuceririi romane, anume aceea de obiecte folosite pentru iluminat, deși s-au formulat și opinii contrare în acest sens¹³⁹. Nu știm cu exactitate care este motivația producerii acestor vase și în epoca romană, în condițiile în care pe piață existau din abundență opaițe romane. Este probabil ca opaițele dacice să fi fost folosite de către populația mai puțin înstărită sau de către elemente "tradiționaliste". Așa s-ar putea explica lipsa acestora din mediile urbane,

¹²⁷ Marcu, Țentea, 1997, pl. XIV/6; pl. XV/5.

¹²⁸ Datarea fazelor vezi la D. Isac, S. Cociș, în *Eph. Nap.*, 5, 1995, p. 106-108.

¹²⁹ Marcu, Țentea, 1997, pl. XIV/7, pl. XV/6.

¹³⁰ Opreanu, 1993, p. 241-243.

¹³¹ Isac, Cociș, 1995, p. 110-112; Isac, 1982, p. 70-74; Isac, 1997, p. 171-172.

¹³² Gaiu, 1999, p. 286. Ceașca în cauză, încă inedită, a fost descoperită în 1977.

¹³³ Gaiu, 1999, p. 291, fig. IV.3,4.

¹³⁴ Gaiu, 1994, p. 50, pl. IV/4; Gaiu, 1999, p. 285.

¹³⁵ Opreanu, 1993, p. 251.

¹³⁶ Bichir, 1973, pl. XL/7,8; XLI/5; XXXVIII/3.

¹³⁷ Marcu, Țentea, 1997, pl. XV/7.

¹³⁸ Bichir, 1980, fig. 9/5.

¹³⁹ Gudea, Moșu, 1988 p. 236.

unde locuia o populație cu un standard de viață mai ridicat. Nu excludem o posibilă funcție rituală sau de cult a acestor cești, dacă le avem în vedere pe cele folosite pe post de capace pentru urne funerare, pe cea din necropola de la Târgșor, descoperită într-un mormânt lângă un craniu și pe jumătate plină cu cărbuni¹⁴⁰ sau pe cele descoperite în stepele nord-pontice, cu resturi de mirodenii arse în interior¹⁴¹. Gh. Bichir susține, pe bună dreptate, că prezența opaițelor romane și a imitațiilor locale explică raritatea acestui tip de vas¹⁴².

Semnificația etnică a atestării ceștilor trebuie pusă în discuție în mod diferențiat, în funcție de tipul acestora. Având în vedere atât geneza formelor, utilizarea și răspândirea lor în epoca clasică dacică, cât și în perioada romană și post-romană, se poate concluziona că ceașca dacică, prin definiție, este ceașca cu o toartă. În situările în care aceasta este semnalată, considerăm că se poate vorbi, cu un mare grad de probabilitate, de atestarea unei populații dacice care a rămas pe teritoriul provinciei. În cazul în care situl respectiv este situat *extra-provinciam*, putem conchide că acest tip de ceașcă continuă să fie folosit de către populații dacice. Ceștile cu două torți, datorită situației arheologice din cele trei situri în care au fost atestate, ridică problema unor admigrări de populații dacice din spațiul est-carpatic în provincia romană (vezi discuția de mai sus). Ceștile fără toartă, deși s-au format în spațiul civilizației dacice în perioada la care ne-am referit cu precădere, adică după cucerirea romană, sunt susceptibile de a indica, în anumite locuri, o influență sarmatică. Deși nu avem suficiente argumente în acest sens, răspândirea geografică a acestora, posibil și datorită stadiului cercetărilor, este cu precădere în zonele limitrofe ale provinciei, în posibilele zone de contact cu populațiile sarmatice. Avansăm această ipoteză cu toate precauțiile, având în vedere tocmai insuficiența datelor de care dispunem. Ceștile cu alveole la bază aparțin, de asemenea, unei populații dacice, acestea începând să apară încă din sec. I p.Chr., continuând să fie identificată pe teritoriul Daciei romane și răspândindu-se în special în perioada post-romană, urmând întrucâtva “modelul” ceștii fără toartă.

Începând cu secolul al III-lea, forma ceștilor nu mai este doar cea standard; alături de formele “clasice” au coexistat și cele “evolute”, în parametrii mai sus amintiți, depășindu-le numeric pe cele dintâi.

Cu toate nuanțările formulate, ceașca, cu toate variantele sale, aparține, în principal și în acest segment cronologic, dacilor. Diversele tipuri în care aceasta apare, precum și aria geografică pe care este răspândită, oferă anumite sugestii legate de evoluția populațiilor dacice, aflate în contact cu diverse etnii existente în acest spațiu.

SOME CONSIDERATIONS ABOUT DACIAN CUP DURING ROMAN PERIOD AND AFTER (Abstract)

This study deals to the evolution of an image considered to be proper for Dacian population. Romanian Historiography stated that “Dacian cup” and La Tène ceramics are the result of the living Dacians in Roman province Dacia.

During Second-Fourth Centuries A. D. the destination of the cups was the same as before Roman conquest: objects for lighting. It is possible that rushlights should have been used by the poor or “traditionist” people. This may be an explanation for the lack of the rushlights in towns. A ritual function of cups is not excluded.

The ethnic significance of these cups is taken into consideration according to types. By its form, utility and spread the very Dacian cup is the one having one handle. Thus one could speak about living Dacians in Roman province wherever it is found. Two handled cups (found in three places) raised the problem of Dacian migration from Eastern Carpathians. Cups without handle, although belonged to Dacia (Second-Fourth Century A.D.) may be the result of Sarmatian influence because of the place they were found. Cups having sockets belonged also to Dacian people resembling to cups without handle.

Having a variety of shape, CUP belonged-mainly-to Dacians. It offers possibilities of interpretations according to the people Dacians were connected with.

¹⁴⁰ Gh. Diaconu, *Tîrgșor. Necropola din secolele III-IV e.n.*, București, 1965, p. 58 pl.CLXXVI/1; CXLI/1

¹⁴¹ Bichir 1977, p. 175

¹⁴² “oamenii de rând se mulțumeau și cu o lampă mai simplă, fără ornament, care îndeplinea aceeași funcție”, amintind în final că ceștile ornamentate sunt mai numeroase în mediul carpatic, unde lipsesc opaițele romane sau imitațiile lor (Bichir 1984, p. 31).

Lista 1

cuprinzând localitățile cu descoperiri de cești cu o toartă - (fig. 1 a,b)

* cifrele boldate indică localități care nu figurează pe hartă

TRANSILVANIA

1. Boarta (jud. Sibiu) - Protase 1980, 43.
2. Brașov-Măgurele (jud. Brașov) - Marcu 1985, fig. 5/12.
3. Brețcu (jud. Covasna) - Protase 1980, 139; Gudea 1980, fig. 41/3, 7-9; Macrea 1957, 206; Gudea, Moțu 1988, 233.
4. Comalău (jud. Covasna) - Macrea 1957, 206.
5. Cristești (jud. Alba) - D. Protase, *Problema continuității autohtonilor în Dacia, în lumina arheologiei și numismaticii*, București, 1966, 32.
6. Gilău (jud. Cluj) - Macrea, Rusu, Winkler 1959, 454, fig. 1/11.
7. Ilișua (jud. Bistrița-Năsăud) - Protase 1997, pl. LX/7.
8. Lechința de Mureș (jud. Mureș) - Protase 1980, 52; Protase 1986, fig. 10/6.
9. Micia (jud. Hunedoara) - Macrea 1957, 206; Floca 1968, 52; Protase 1980, 150.
10. Noșlac (jud. Alba) - Protase 1980, 56.
11. Obreja (jud. Alba) - Protase 1971, pl. 6/4,6; 7/3,4.
12. Ocna Sibiului (jud. Sibiu) - Protase 1980, 63.
13. Ocnița (jud. Bistrița-Năsăud) - Gaiu 1994, 50.
14. Olteni (jud. Covasna) - Z. Szekely, în *Cumidava*, 4, 1970, fig. 1/2-3.
15. Orheiul Bistriței (jud. Bistrița-Năsăud) - Protase 1960, fig. 1/1-3, Protase 1980, fig. 12/2,
16. Porolissum-Pomet (jud. Sălaj) - Gudea, Moțu 1988, 233; N. Gudea, *Porolissum I. Un complex arheologic daco-roman la marginea de nord a Imperiului Roman*, în *ActaMP* 13, 1989, pl. XCIV/4,5.
17. Reci-Bezid (jud. Covasna) - Szekely 1969, 59, pl. IV/II.
18. Râșnov (jud. Brașov) - Gudea, Moțu 1988, 233.
19. Roșia (jud. Sibiu) - Protase 1980, 66.
20. Sopor de Câmpie (jud. Cluj) - Protase 1980, 55; pentru cea cu două torți vezi și Horedt 1982, fig. I/2.
72. Turda (jud. Cluj) - Macrea 1957, 206.

BANAT

20. Becej (Serbia) (?) - Benea 1997, 230.
21. Biled (jud. Timiș) (?) - Benea 1997, 233.
22. Criciova (jud. Timiș) (?) - Benea 1997, fig. 4/b.
23. Mehadia (jud. Caraș-Severin) - Macrea Gudea, Moțu 1993, 32.
24. Sântana-Arad (jud. Timiș) - Diaconu 1965, 73, n-5.
25. Timișoara-Ciorenii (jud. Timiș) (?) - Benea 1997.
61. Cicir (jud. Arad) - Dumitrașcu 1993, 100.

OLTENIA

26. Bumbăști (jud. Gorj) - Popilian 1976, 285.
27. Castranova (jud. Dolj) - Protase 1980, 44.
28. Cârcea (jud. Dolj) - Popilian 1976, 285.
29. Drobeta (jud. Mehedinți) - Popilian 1976, 285.
30. Enoșești-Acidava (jud. Olt) - Negru, Ciucă, în *Arhivele Olteniei (Serie nouă)*, 12, 1997, fig. II/11.
31. Fărcașele (jud. Olt) - Popilian 1976, 285.
32. Locusteni (jud. Dolj) - Popilian, 1980, 126-146; Popilian, Nica, Tătulea 1980, 255.
33. Leu (jud. Dolj) - Popilian 1976, 285.
34. Stolniceni-Buridava (jud. Vâlcea) - Bichir 1988, fig. 8/1, 4, 6, 10.
35. Colonești-Mărunței (jud. Olt) - Bichir 1980, fig. 10/7.

MUNTENIA

36. Dulceanca (jud. Teleorman) - S. Dolinescu-Ferche, *Așezări din sec. III și IV e.n. din sud- vestul Munteniei. Cercetări de la Dulceanca*, București, 1974, fig.16/1.
37. Drajna de Sus (jud. Prahova) - Ștefan 1945-1947, fig.15/1,2.
38. Mătăsaru (jud. Dâmbovița) - Bichir 1980, fig.7/7, 8/4, Bichir 1984, 31.
39. Militari-Câmpul Boja (București) - Negru, Ciucă 1997, 23, n.19.
40. Spanțov (jud. Călărași) - Protase 1960, 193.
41. Târgșor (jud. Prahova) - Diaconu 1965, pl.LXXXIX/1; CXLI/1.

DOBROGEA

42. Bugeac (jud. Constanța) - Scorpan 1970, 140.
43. Histria (jud. Constanța) - Scorpan 1970, 150.
44. Isaccea (jud. Tulcea) - Negru, Ciucă 1997, 26, n.19.
45. Valu lui Traian (jud. Constanța) - Scorpan 1970, 160.

Estul și nord-estul României

46. Barboși (jud. Vaslui) - Negru, Ciucă 1997, 26, n.19.
47. Butnărești (jud. Neamț) - Bichir 1973, pl.XLI/5.
48. Călugăra (jud. Bacău) - Bichir 1973, 64.
49. Gliboka-Adâncata (Ucraina) - Mihăilescu-Bârliba 1997, 844, fig.19/11.
50. Poiana Dulcești (jud. Neamț) - Bichir 1973, 64, pl.XXXIX/1-2, XLI/6.
51. Poienești (jud. Vaslui) - Bichir 1973, 64, pl.XL/12.
52. Mihalcea (Ucraina) - Mihăilescu-Bârliba 1997, 884, fig.17/4.
53. Țifești (jud. Vrancea) - Bichir 1973, pl.XXXVIII/3, XL/7.
58. Bârlad-Valea Seacă (jud. Vaslui) - V. Palade, în *Dacia N.S.* XXIV 1980, 234-235
67. Verhnja Lypycja (Ucraina) - I. Ionică, în *ActaMP*, 21, 1997, fig. 3/1.
68. Čerepyn (Ucraina) - I. Ioniță 1997, fig. 3/2,6.
69. Remezivci (Ucraina) - I. Ioniță 1997, fig. 3/3.
70. Zalisky (Ucraina) - I. Ioniță 1997, fig. 3/4.
71. Orlovka (Ucraina) - V. Sârbu și colab. 1999.

Nordul și nord-vestul României

54. Bistrița (jud. Bistrița-Năsăud) - informație amabilă C. Gaiu, autorul săpăturilor.
55. Lazuri-Lubi Tag (jud. Satu-Mare) - Stanciu 1995, 161, pl.XXII: 10, pl.XXXVII.24.
56. Medieșu Aurit (jud. Satu-Mare) - S. Dumitrașcu, T. Bader, *Așezarea dacilor liberi de la Medieșu Aurit, I*, Oradea, 1967, 33, fig.17.
57. Stupini (jud. Bistrița-Năsăud) - informație amabilă C. Gaiu, autorul săpăturilor.
59. Satu-Mare - Stanciu 1995, 154.
60. Biharea (jud. Bihor) - Dumitrașcu, 1993, fig.36.
62. Oradea-Salca (jud. Bihor) - Dumitrașcu 1993, 102.
63. Călinești (jud. Maramureș) - Dumitrașcu 1993, 104.
64. Kost'ani (Slovacia) - Stanciu 1995, 164.
65. Beregsurány (Ungaria) - Kotigorosko 1995, 137.
66. Besa (Slovacia) - Kotigorosko 1995, 137.
73. Sárbogárd (Ungaria) - Zsuzsanna Bánki 1998, Abb. 12 27/ 6, Abb. 13 I/2.
74. Sebastovce (Slovacia) - Maria Lamiova-Schmiedlova 1969, 459 fig. 37/2.

Lista 2

cuprinzând localitățile cu descoperiri de cești fără toartă - (fig. 2 a,b)

* cifrele boldate indică localități care nu figurează pe hartă

TRANSILVANIA

1. Bologa (jud. Cluj) - Gudea 1977, 184, fig. 16/10-12; Gudea, Moțu 1988, 233
2. Brașov-Măgurele (jud. Brașov) - Marcu 1985, fig. 5/12.
3. Bratei (jud. Sibiu) - Horedt 1982, fig. 38/9.
4. Buciumi (jud. Sălaj) - Gudea, Moțu 1988, 233.
5. Căpeni (jud. Covasna) - Szekely 1969, pl. II/10.
6. Cipău (jud. Mureș) - Protase 1960, 193.
7. Gilău (jud. Cluj) - Marcu, Țentea 1997, 238/9, pl. XII, XIII.
8. Hărman (jud. Brașov) - M. Marcu, în *Materiale*, 10, 1973, pl. XVII/8.
9. Ilișua (jud. Bistrița-Năsăud) - Protase 1997, pl. LVIII/7,8, LX/5,6.
10. Mugeni (jud. Harghita) - G. Ferenczi, I. Ferenczi, în *ActaMN*, 13, 1976, 245.
11. Napoca (jud. Cluj) - informație amabilă V. Voișian.
12. Orheiul Bistriței (jud. Bistrița-Năsăud) - Protase 1980, 144, Macrea 1957, fig. 9, Protase 1964, 194.
13. Porolissum-Pomet (jud. Sălaj) - Gudea 1989, pl. XCIV/4,5.
14. Reci-Telek (jud. Covasna) - Szekely 1969, 51, pl. IV/10.
15. Sarmizegetusa (jud. Hunedoara) - Ardeț 1991, fig. 1/A.
16. Sf. Gheorghe (jud. Covasna) - Szekely 1969, pl. IV/14; Protase 1960, 193.
42. Sopor de Câmpie (jud. Cluj) - Protase 1960, 193.

BANAT

17. Pojejena (jud.) - N. Gudea, în *Banatica*, 2, 1973, 89, fig. 6/7.
18. Timișoara-Freidorf (jud. Timiș) - Benea 1997, 177, fig. 52.

OLTENIA

19. Stejar (com. Buleta, jud. Vâlcea) - Petre 1968, 154.
20. Stolniceni (jud. Vâlcea) - Petre 1968, 154, fig. 2/4; Bichir 1988, 108, fig. 8/2-3,5,7.
43. Locusteni (jud. Dolj) - Popilian 1980, 131, pl. VIII.

MUNTENIA

21. Dulceanca (jud. Teleorman) - Dolinescu-Ferche 1974, fig. 9/13, 10/10.
22. Fundenii Doamnei (București) - Protase 1960, 193, n. 1.
23. Mătăsaru (jud. Dâmbovița) - Bichir 1980, fig. 7/6, 8/5.
24. Scornicești (jud. Olt) - Bichir 1980, fig. 9/5.
31. Oltenița-Ulmeni (jud. Călărași) - Bichir 1977, 175, Pl. 7/1.

DOBROGEA

25. Sacidava (jud. Constanța) - Scorpan 1970, 160, Fig. 12/2.

Estul și nord-estul României

26. Bârlad-Valea Seacă (jud. Vaslui) - Palade 1980, 409, fig. 4/8.
27. Cavadinești (jud. Galați) - I. T. Dragomir, în *Materiale*, 6, 1959, fig. 10/4.
28. Dancu (jud. Iași) - Protase 1960, 193, n. 1.
29. Focșani (jud. Vrancea) - Bichir 1977, pl. 8/3.
30. Gliboka-Adâncata (Ucraina) - Mihăilescu-Bârliba 1997, fig. 21/13.
32. Pădureni (jud. Galați) - S. Morintz, Gh. Bichir, în *Materiale*, 6, 1959, 491.
33. Poienestii (jud. Vaslui) - R. Vulpe, în *Materiale*, 3, 1953, 435.
44. Bădragii Noi (Rep. Moldova) - L. V. Jarovoi, A. Ju. Ćirkov 1987, pl. 9/3
45. Bădragii Vechi (Rep. Moldova) - A. Ju. Ćirkov, 1989, pl. 6/6; L. V. Jarovoi, A. Ju. Ćirkov, V. G. Butuliți, 1990, pl. XVIII-2.
46. Orlovka (Ucraina) - V. Sârbu și colab. 1999

Vestul și nord-vestul României

34. Acăș-Rât (jud. Satu-Mare) - Nemeti, Gindele, în *Acta MP*, 21, 1997, 634.
35. Apagy (Ungaria) - Nemeti, Gindele 1997, p.634.
36. Berveni-La canal (jud. Satu-Mare) - Nemeti, Gindele 1997, Pl.VII, fig.1,3.
37. Culciu-Mare (jud. Satu-Mare) - Stanciu 1995, 144.
38. Lazuri (jud. Satu-Mare) - Stanciu 1995, pl.XXXVII/14, 21, 22.
39. Nușfalău (jud. Sălaj) - Matei 1980, pl.XXIX, 9.
40. Suplacu de Barcău (jud. Bihor) - Ignat, Bulzan 1997, pl.IX/13.
41. Zalău (jud. Sălaj) - Matei 1980, 231.
47. Sárbogárd (Ungaria) - Zsuzsanna Bánki 1998, fig.2 1/3, fig. 4 15/2, fig.9 18/2
48. Peder (Slovacia) - Maria Lamiova-Schmiedlova, 1969, 419 fig. 9/1,6.

Lista 3

cuprinzând localitățile cu descoperiri de cești ornamentate cu alveole - (fig. 4)
(se adaugă la lista lui Opreanu 1993, 258)

1. Gliboka-Adâncata (Ucraina) - Bichir 1988, 110.
2. Kut (Ucraina) - Bichir 1988, 110.
3. Lazuri (jud. Satu-Mare) - Lazin 1995, 145, pl. I/1,2,5.
4. Ocnița "La Ștefălucu" (jud.Bistrița-Năsăud) - Gaiu 1994, p.50, pl. IV/4.
5. Oradea-Salca (jud. Bihor) - Ignat, Bulzan 1997, 507.
6. Stupini (Jud. Bistrița-Năsăud) - informație C. Gaiu.
7. Suplacu de Barcău (jud. Bihor) - Ignat, Bulzan 1997, pl. IX/12.
8. Rădăcini (jud. Bacău) - Lăcrămioara Marin, 1996, 117, fig. 7.

TRANSILVANIA

	Cești cu toartă	Cești fără toartă	Cești ornamentate cu alveole
Sec.IIpCh.-271pCh.	Boarta, Brețcu, Comalău, Cristești, Gilău, Ilișua, Lechința de Mureș, Micia, Noșlac, Obreja, Oena Sibiului, Oenița, Olteni, Orheiul Bistriței, Porolissum-Pomet, Râșnov, Roșia, Soporul de Câmpie, Turda	Bologa, Buciumi, Gilău, Ilișua, Napoca, Orheiul Bistriței, Sarmisegetuza, Soporul de Câmpie	Bologa, Gilău, Micăsasa, Napoca, Soporul de Câmpie
Perioada postromană	Brașov-Măgurele, Reci-Bezid, Bistrița, Stupini	Brașov-Măgurele, Bratei, Căpeni, Cipău, Hărman, Mugeni, Porolissum-Pomet, Reci-Telek, Sf.Gheorghe	Arcuș, Brașov-Măgurele, Cipău, Comalău, Hărman, Mugeni, Obreja, Oenița, Reci-Telek, Sânzieni, Sf.Gheorghe

BANAT

	Cești cu toartă	Cești fără toartă	Cești ornamentate cu alveole
Sec.IIpCh.-271pCh.	Becej, Criciova, Mehadia, Sântana-Arad, Cicir		
Perioada postromană	Biled, Timișoara-Ciorenii	Pejeșeni, Timișoara-Freider	

OLTENIA

	Cești cu toartă	Cești fără toartă	Cești ornamentate cu alveole
Sec.IIpCh.-271pCh.	Bumbesti, Castranova, Cârcea, Drobeta, Enoșești-Acidava, Fărcașele, Leu, Locusteni, Stolniceni-Buridava	Stolniceni-Buridava	
Perioada postromană	Stolniceni-Buridava, Colonești-Mărunței	Stejar, Stolnicești-Buridava	Stolniceni-Buridava

MUNTENIA

	Cești cu toartă	Cești fără toartă	Cești ornamentate cu alveole
Sec.IIpCh.-271pCh.	Drajna, Mătăsaru, Militari-Câmpu Boia	Mătăsaru, Oltenița-Ulmeni, Rucăr, Scornicești	
Perioada postromană	Dulceanca, Spanțov, Târgșor	Dulceanca, Fundeni Doamnei	Colonești-Mărunței, Dulceanca, Mătăsaru, Târgșor

DOBROGEA

	Cești cu toartă	Cești fără toartă	Cești ornamentate cu alveole
Sec.IIpCh.-271pCh.	Buceac, Histria, Isaceia		Histria
Perioada postromană	Valul lui Traian	Sacidava	Callatis, Histria, Limanu, Schitu, Tomis, Iuzla, Valca Seacă

ESTUL, NORD-ESTUL ROMÂNIEI

	Cești cu toartă	Cești fără toartă	Cești ornamentate cu alveole
Sec.IIpCh.-271pCh.	Barboș, Buiărești, Carpi, Călugăra, Poiana-Dulcești, Tifești	Focșani, Orlovka, Bădrăgi Noi, Bădrăgi Vechi, Gliboka	
Perioada postromană	Gliboka, Mihalea, Poienești, Bărlad-Valea Seacă	Bărlad-Valea Seacă, Cavadinesti, Dancu, Pădureni, Poienești	Bărlad-Valea Seacă, Cărligi, Rădăcini

NORD, NORD-VESTUL ROMÂNIEI

	Cești cu toartă	Cești fără toartă	Cești ornamentate cu alveole
Sec.IIpCh.-271pCh.	Lazuri, Oradea-Salca, Călinești	Culciu Mare, Lazuri, Nușfalău	
Perioada postromană	Medieșu-Aurii, Satu-Mare, Biharea	Berești, Suplacu de Barcău, Zalău, Acăș-Rât, Apagy	Gliboka, Kut, Lazuri, Oradea-Salca, Suplacu de Barcău, Zalău-Valea Mătu

Fig.1

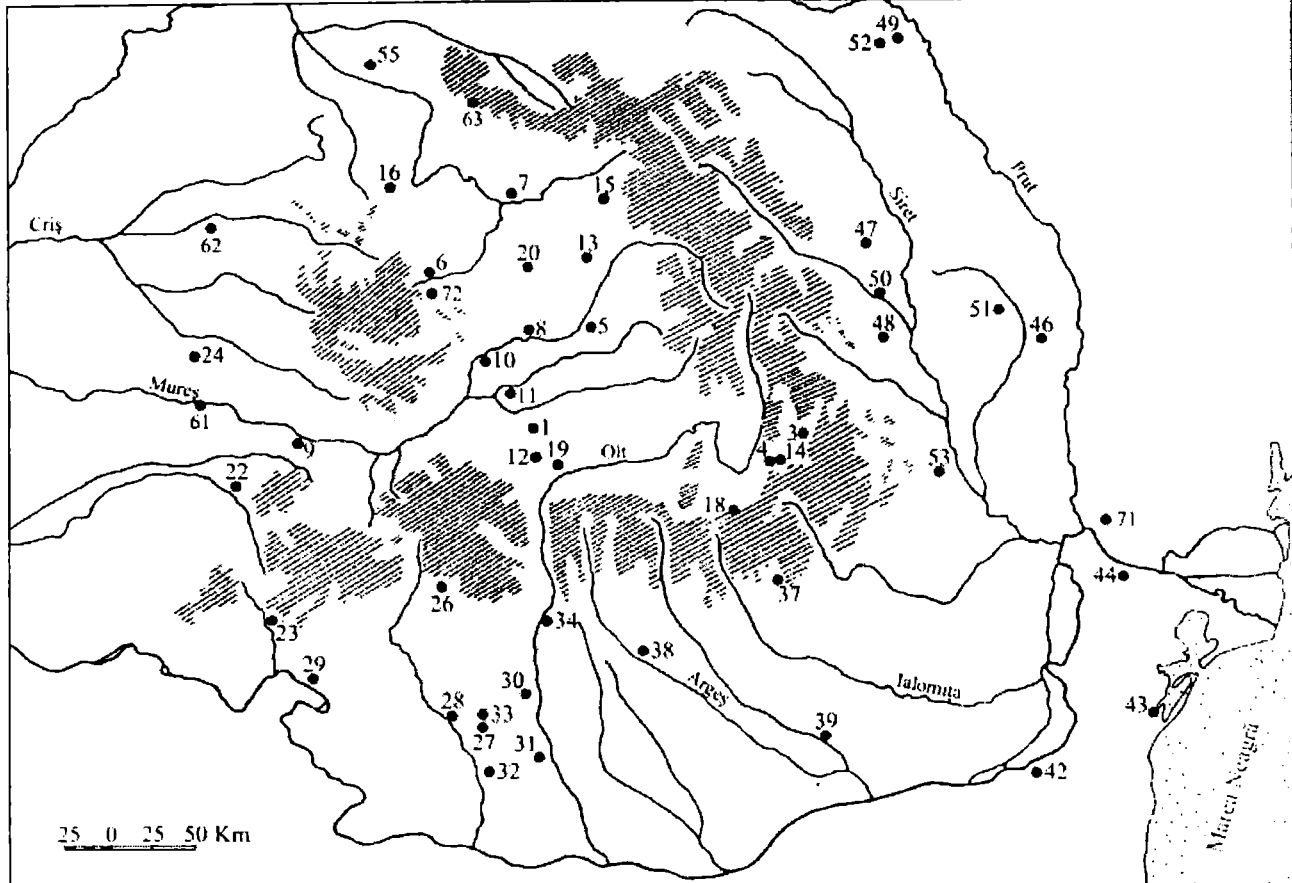

Fig. 2a. Răspândirea geografică a ceștii cu toartă (sec. II e.n.-271 e.n.)

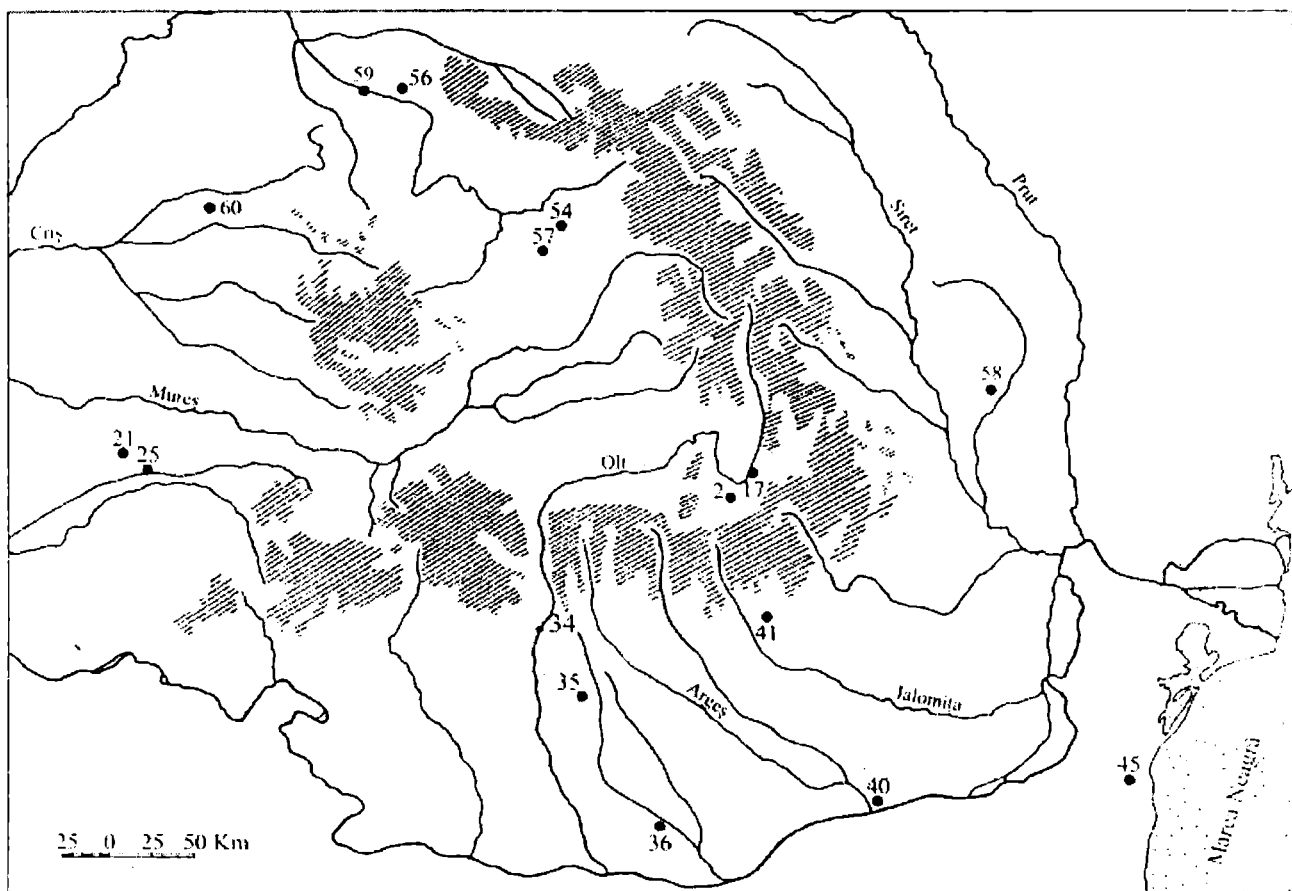

Fig. 2b. Răspândirea geografică a ceștii cu toartă după retragerea aureliană

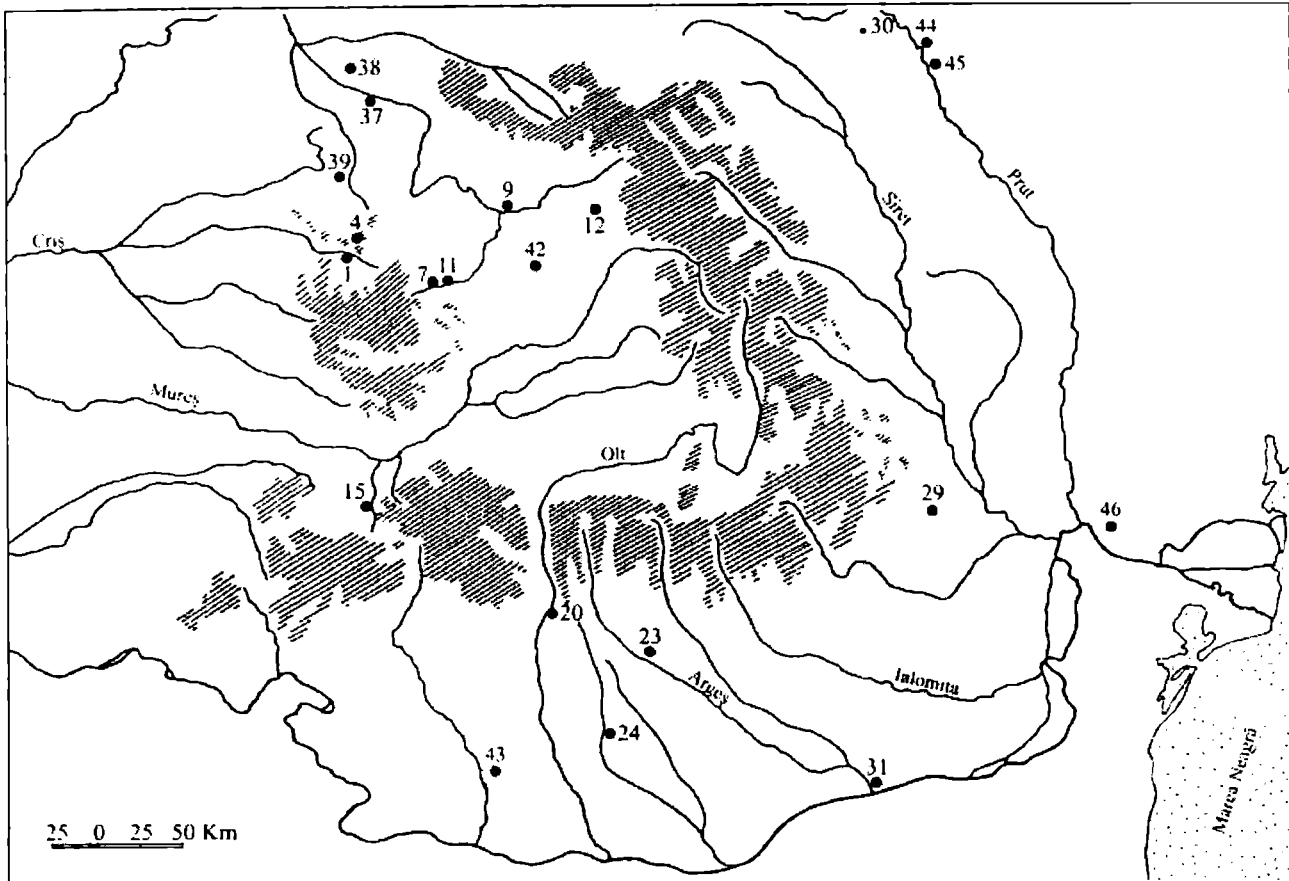

Fig. 3a. Răspândirea geografică a ceștii fără toartă (sec. II e.n.-271 e.n.)

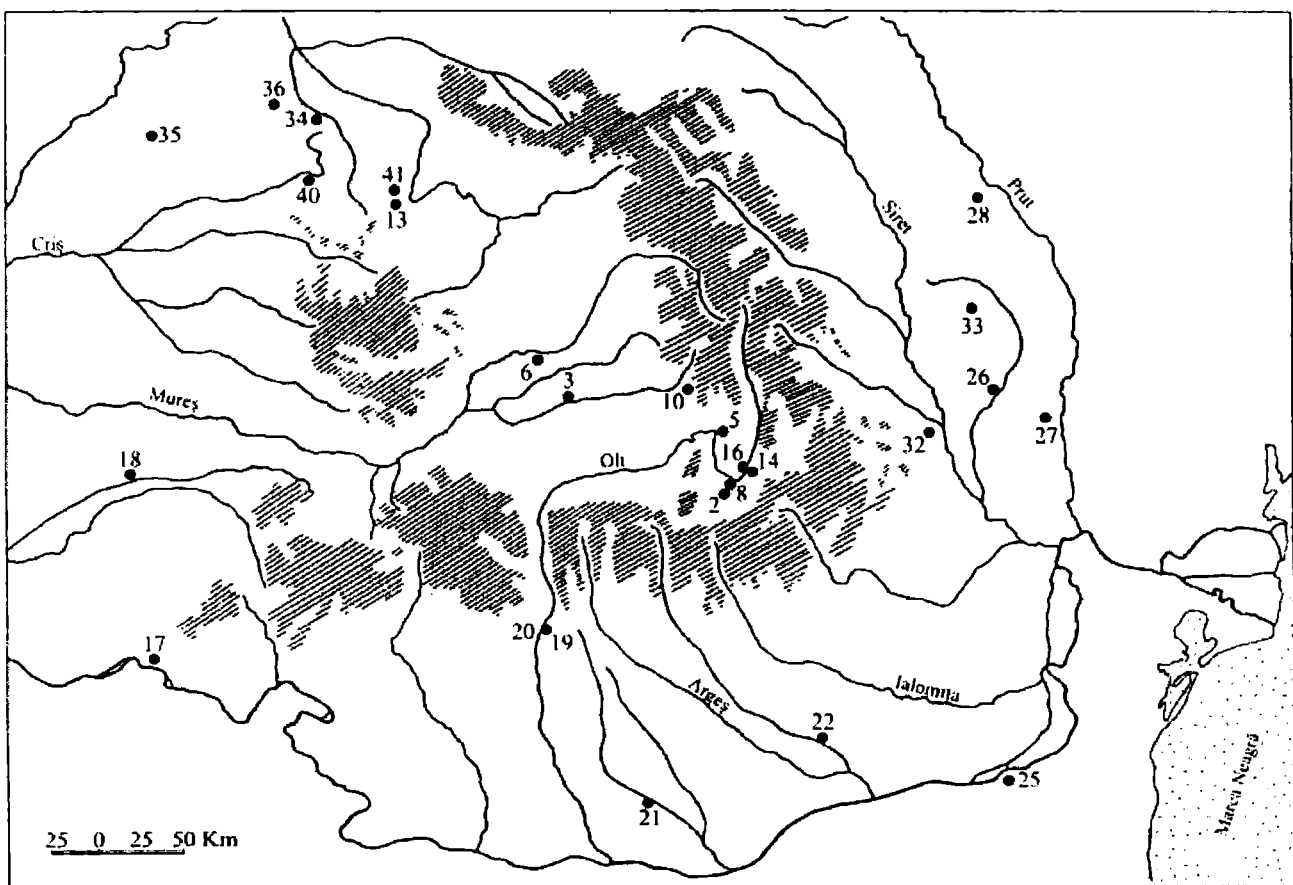

Fig. 3b. Răspândirea geografică a ceștii fără toartă după retragerea aureliană

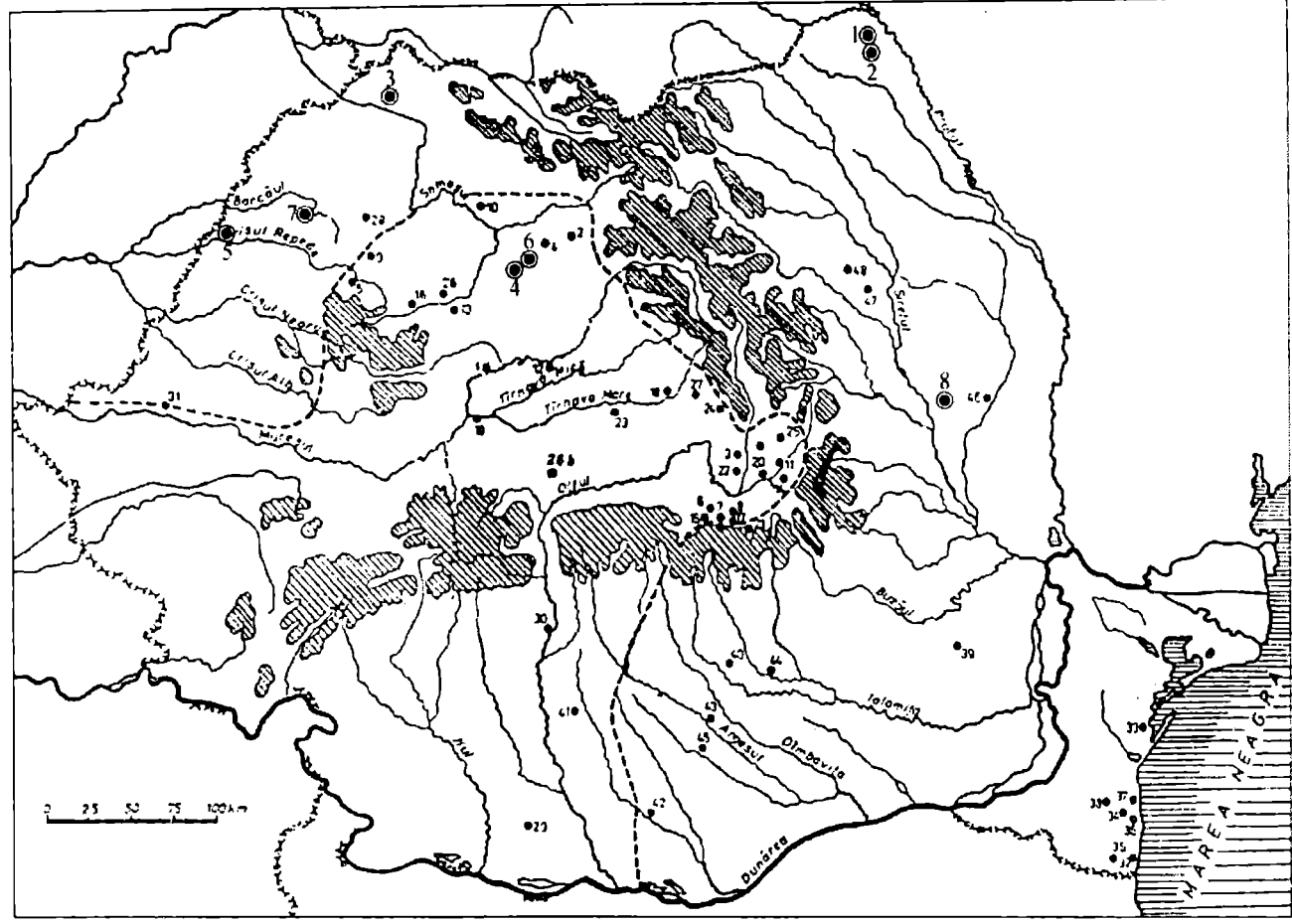

Fig. 4. Răspândirea geografică a ceștii ornamentate cu alveole de jur-împrejurul bazei